

Козьменко, С. М. Дослідження бюджетного потенціалу міста і визначення перспективних напрямків його використання [Текст] / С. М. Козьменко, Є. О. Балацький // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2011. - № 3 (12). - С. 117-120.

Дослідження бюджетного потенціалу міста і визначення перспективних напрямків його використання

Сергій Миколайович Козьменко,
проректор Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи
Національного банку України» (м. Суми),
доктор економічних наук, професор

Євген Олегович Балацький,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Державного вищого навчального закладу «Українська
академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми), кандидат економічних наук, доцент

Анотація. Проведено формалізацію визначення бюджетного потенціалу міста Сум та ідентифіковано його кількісну характеристику. На основі цього визначено перспективні напрями подальшої реалізації бюджетної політики території.

Ключові слова: бюджетний потенціал, органи місцевого самоврядування, бюджетна політика, бюджет міста.

Постановка проблеми. Основою підтримки високого рівня економічного і соціального розвитку в місті та реалізації відповідних структурних реформ виступає достатній обсяг фінансових ресурсів бюджету території. У свою чергу, в післякризовий період актуальності набуває пошук усіх прихованих можливостей залучення додаткових трудових і матеріальних ресурсів, сконцентрованих на відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Сутність таких дій полягає в інтенсифікації вже існуючих можливостей та інструментів залучення фінансових ресурсів, тобто реалізації бюджетного потенціалу міста, оскільки впровадження новітніх підходів до впровадження бюджетної політики на цьому етапі може не тільки вплинути на збільшення часу щодо одержання ефекту від їх уведення, а й зіткнутися зі значними адміністративно-правовими складнощами у процесі їх реалізації. Крім того, слід зауважити, що фінансово-економічна криза довела неможливість поступального розвитку економіки території тільки на базі використання ринкових методів. Виходячи з цього, роль місцевих органів влади в подальшому впливі та координації на фінансовий і соціальний розвиток міста за допомогою акумуляції всіх можливих фінансових ресурсів є визначальним для виходу економіки міста зокрема та держави в цілому на новий якісний рівень розвитку. Реалізація зазначених аспектів викликає необхідність дослідження бюджетного потенціалу міста як вагомого інструменту розв'язання існуючих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-методичній літературі питанням визначення бюджетного потенціалу території та реалізації бюджетної політики присвячені наукові праці таких вітчизняних і закордонних учених, як: В. Воробьова [2], М. М. Єрмошенко [3], С. В. Зенченко [4], Л. Є. Клець [6], К. В. Іоненко [5], І. Г. Лук'яненко [7], Ю. В. Пасіч-

ник [9], Я. Я. Пушак [10] та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У сучасний період часу визначення бюджетного потенціалу міста Сум проводилося тільки на теоретичній основі, висувалися пропозиції відносно розширення джерел фінансування бюджетних витрат та інтенсифікації методів щодо їх акумулювання. Практична реалізація ідентифікації існуючих потенційних можливостей бюджету Сум виходячи з економічної ситуації в регіоні раніше не здійснювалась.

Мета дослідження. Метою роботи є визначення кількісної характеристики бюджетного потенціалу міста Сум та ідентифікації на її основі можливих напрямків подальшого розвитку території.

Основні результати дослідження. Базою формалізації та практичної реалізації науково-методичного підходу до визначення бюджетного потенціалу Сум виступають такі три аспекти:

- аналіз категорії «бюджетний потенціал міста» як невикористаних можливостей (резервів), що можуть бути залучені з метою збільшення існуючих обсягів фінансових ресурсів і можуть бути визначені шляхом розрахунку різниці між фактичним значенням обраної (у рамках нашого дослідження) характеристики та оптимальним її рівнем;
- виокремлення трьох ключових параметрів ідентифікації бюджетного потенціалу міста, які не лише зіставляються між собою, а й виступають комбінацією більш простих характеристик;
- проведення оцінки потенціалу міста в межах розгляду основних складових бюджету на основі розрахунку інтегральної кількісної характеристики методом І. Никовського [1; 7].

Отже, проводячи безпосередньо практичну реалізацію науково-методичного підходу до визначення бюджетного потенціалу м. Сум, сформуємо, на *першому етапі*, необхідну інформаційну базу. Виходячи з того, що на теоретичному рівні визначено, що бюджетний потенціал характеризується можливим обсягом доходів, то дослідження даної категорії буде проводитися в розрізі таких складових дохідної частини бюджету м. Сум, як податкові надходження, неподаткові надходження та надходження до цільових фондів. Крім того, з метою підвищення адекватності реалізації зазначеного науково-методичного підходу кожен з напрямів деталізовано на певні складові, а саме *податкові надходження* розглядаються в межах податків на доходи, податків на прибуток, податків на збільшення ринкової вартості; податків на власність; зборів за спеціальне використання природних

ресурсів; внутрішніх податків на товари та послуги; інших податків; *неподаткові надходження* визначені в розрізі доходів від власності та підприємницької діяльності; адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу; надходжень від штрафів та фінансових санкцій; інших неподаткових надходжень та власних надходжень бюджетних установ, аналіз надходжень до *цільових фондів*, здійснений у межах зборів за забруднення навколишнього природного середовища; цільових фондів, утворених Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Таким чином, аналітичну інформацію визначених напрямів бюджетного потенціалу м. Сум можна представити в *табл. 1*.

Таблиця 1

Інформаційна база визначення бюджетного потенціалу м. Сум протягом 2005-2010 рр.

Показники	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Податкові надходження, у. т. ч.:	155 614,5	198 302,5	281 786,8	382 738,5	3 728 82,4	419 495,5
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	111 215,4	150 842,9	223 870,5	301 837,9	291 341,5	328 971,0
Податки на власність	4 725,4	5 972,1	6 778,4	7 440,7	7 471,0	7 873,0
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	14 846,6	17 119,7	19 822,5	38 403,0	47 667,4	55 712,5
Внутрішні податки на товари та послуги	6 952,9	6 571,7	9 685,4	11 734,1	4 454,9	3 955,9
Інші податки	17 874,3	17 796,1	21 630,1	23 322,8	21 947,5	22 983,3
Неподаткові надходження, у. т. ч.:	16 663,3	21 425,3	33 147,1	49 553,6	45 873,4	52 176,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	269,3	317,7	1 062,6	5 255,4	4 541,0	6 188,2
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	3 649,9	5 571,5	10 512,0	17 397,5	15 405,0	13 577,7
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	232,2	308,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші неподаткові надходження	189,0	107,9	69,8	309,0	676,0	1 894,1
Власні надходження бюджетних установ	12 322,8	15 120,1	21 502,7	26 591,6	25 251,4	30 516,2
Цільові фонди, у. т. ч.:	1 408,6	1 481,5	4 670,1	4 055,4	4 813,1	2 346,2
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	395,9	373,6	519,9	542,6	661,5	960,4
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	1 012,7	1 107,9	4 150,1	3 512,8	4 151,6	1 385,8

З метою здійснення порівняння всіх розглянутих характеристик кількісної оцінки бюджетного потенціалу м. Сум на *другому етапі* реалізації моделювання проведемо нормалізацію розглянутих показників. Приведення кількісних параметрів бюджетного потенціалу (графи 3-8 *табл. 2*) у з'явний вигляд обумовлено різним характером та напрямом їх дії і здійснюється на основі зваження різниці між їх фактичним значенням та середнім рівнем (графа 1 *табл. 2*) на величину середнього квадратичного відхилення (графа 2 *табл. 2*) за всією групою, на основі такого співвідношення:

$$B^{\wedge}, i = 1 \dots n, i = 1 \dots t \quad (1)$$

$B^{\wedge}, i = 1 \dots n, i = 1 \dots t$ - нормалізоване значення i -го показника певного напрямку бюджетного потенціалу міста;
- вихідне значення i -го показника в розрізі пев-

ного напрямку бюджетного потенціалу міста;
- середнє значення i -го показника за всією сукупністю, які включені в аналізовану групу;

де

- середнє квадратичне відхилення значення i -го показника за всією сукупністю.

Виходячи з того, що в процесі практичної реалізації науково-методичного підходу до визначення бюджетного потенціалу м. Сум результативний показник розглядається як комбінація його трьох різних характеристик, то цю економічну категорію можливо представити у вигляді точки в тривимірному просторі з певними координатами. Кожній із координат відповідає *узгальнена кількісна характеристика* напрямів бюджетного потенціалу м. Сум (податкові надходження, неподаткові надходження, надходження до цільових фондів), які, у свою чергу, визначаються показниками, що можуть здійснювати різнонаправлений вплив на результативний показник із відмінними один від одного ступенем впливу.

Таким чином, у процесі визначення кожної з трьох

узагальнених кількісних характеристик напрямів бюджетного потенціалу м. Сум [система рівнянь формули (2)] було з'ясовано, що в нашому випадку всі показники здійснюють позитивний вплив на результативний показник, тобто їх збільшення призводить до зростання бюджетного потенціалу.

Таблиця 2

Нормалізовані значення кількісних характеристик бюджетного потенціалу міста Сум

Показники	Проміжні розрахунки		Нормалізовані значення					
	середнє значення	квадрат відхилення	Рік					
			2005	2006	2007	2008	2009	2010
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Податкові надходження, у. т. ч.:	301 803,4	107 646,1	-1,36	-0,96	-0,19	0,75	0,66	1,09
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	234 679,8	88 318,2	-1,40	-0,95	-0,12	0,76	0,64	1,07
Податки на власність	6 710,1	1 179,3	-1,68	-0,63	0,06	0,62	0,65	0,99
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	32 262,0	17 391,3	-1,00	-0,87	-0,72	0,35	0,89	1,35
Внутрішні податки на товари та послуги	7 225,8	3 008,2	-0,09	-0,22	0,82	1,50	-0,92	-1,09
Інші податки	20 925,7	2 474,9	-1,23	-1,26	0,28	0,97	0,41	0,83
Неподаткові надходження, у. т. ч.:	36 473,1	15 073,0	-1,31	-1,00	-0,22	0,87	0,62	1,04
Доходи від власності та підприємницької діяльності	2 939,0	2 683,6	-0,99	-0,98	-0,70	0,86	0,60	1,21
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	11 018,9	5 490,1	-1,34	-0,99	-0,09	1,16	0,80	0,47
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	90,0	141,5	1,00	1,54	-0,64	-0,64	-0,64	-0,64
Інші неподаткові надходження	541,0	698,1	-0,50	-0,62	-0,68	-0,33	0,19	1,94
Власні надходження бюджетних установ	21 884,1	7 004,7	-1,36	-0,97	-0,05	0,67	0,48	1,23
Цільові фонди, у. т. ч.:	3 129,1	1 572,0	-1,09	-1,05	0,98	0,59	1,07	-0,50
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	575,7	215,8	-0,83	-0,94	-0,26	-0,15	0,40	1,78
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	2 553,5	1 539,5	-1,00	-0,94	1,04	0,62	1,04	-0,76

$$MBP_a = \sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot A_i - \lambda_i \cdot B_i$$

$$i=1, n$$

$$m \cdot p_2 = \sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot d_i - \sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot v_i, \quad (2)$$

$$N \cdot p_3 = \sum_{i=1}^n T_i \cdot A_i - \sum_{i=1}^n T_i \cdot B_i, \quad (3)$$

де JP_a (NBP_{j2}, NBP_{j3}) - узагальнена кількісна характеристика 1-го (2-го, 3-го) напрямів бюджетного потенціалу;

- а. - ваговий коефіцієнт λ_i -го нормалізованого показника для групи показників, які зі збільшенням поліпшують загальний рівень потенціалу міста (цей коефіцієнт може приймати або власне значення в разі вказаного напрямку впливу, або нульове значення в разі протилежного напрямку впливу); в. - ваговий коефіцієнт λ_i -го нормалізованого показника для групи показників, які зі збільшенням погіршують загальний рівень потенціалу міста (має аналогічні попередньому коефіцієнту властивості).

Методом експертних оцінок ідентифіковано, що кожний із показників у розрізі загальних напрямів бюджетного потенціалу міста має, у своїй більшості, рівнозначний вплив, тобто вагові коефіцієнти будуть однакові. Так, для показників, які характеризують податкові і неподаткові надходження, ваговий коефіцієнт дорівнюватиме 0,2 одиниці, оскільки кожна група складається з п'яти показників, а для надходжень до цільових фондів, відповідно, - 0,5 одиниці (цей напрям включає лише два показники).

Отже, визначивши весь комплекс вхідних даних, розглянемо практичну реалізацію розрахунку узагальнених кількісних характеристик кожного з напрямів бюджетного потенціалу міста Сум у 2010 році.

Так, на основі даних графі 8 табл. 2 і визначених вагових коефіцієнтів та використовуючи рівняння,

наведені у формулі (2), з'ясовано, що узагальнена кількісна характеристика податкових надходжень (NBP_{n1}) дорівнює 0,63 одиниці, неподаткових надходжень (NBP_{n2}) - 0,84 одиниці, а надходжень до цільових фондів (NBP_{n3}), відповідно, - 0,51 одиниці.

Наступним, *третьим етапом* реалізації запропонованого науково-методичного підходу виступає ідентифікація кількісної оцінки бюджетного потенціалу міста Сум методом І. Никовського. Сутнісний характер практичних аспектів його впровадження полягає у визначенні оптимального набору значень показників, що характеризують кожний із напрямів бюджетного потенціалу. Так, на основі інструменту *MS Excel* «Пошук рішень» було встановлено, що за даних параметрів економічного розвитку м. Сум у 2010 р. оптимальне значення узагальненої кількісної характеристики податкових надходжень (NBP_{n1}^*) повинне дорівнювати 1-й одиниці, неподаткових надходжень (NBP_{n2}^*) також 1-й одиниці, а оптимальне значення надходжень до цільових фондів (NBP_{n3}^*) - 0,53 одиниці. Крім того, необхідно зазначити, що визначення всіх трьох напрямів бюджетного потенціалу міста Сум в оптимальному компромісному плані проводилося з урахуванням одночасної оптимізації всіх розглянутих підходів.

Переходячи до *завершального етапу* практичної реалізації досліджуваного науково-методичного підходу, зауважимо, що ідентифікація бюджетного потенціалу м. Сум ґрунтується на визначенні потенційно можливих додаткових джерел формування

бюджету, тобто з метою формалізації цього процесу необхідно знайти різницю між оптимальним і реальними значеннями узагальнювальних характеристик.

Таким чином, використовуючи метод І. Никовського, але вирішуючи задачу на максимум, реалізація цього етапу буде такою:

$$\max NBP = k \frac{NBP - NBP_n}{NBP} \frac{NBP - NBP}{NBP} NBP \quad (3)$$

$$= 0,33 \frac{1 - 0,63}{0,63} = 0,33 \frac{1 - 0,84}{0,84} = 0,33 \frac{0,53 - 0,51}{0,51} = 0,19 = 0,07 = 0,02 = 0,19,$$

де (,) - ваговий коефіцієнт відповідного напрямку визначення кількісної характеристики бюджетного потенціалу м. Сум (виходячи з того, що на попередніх етапах реалізації цього науково-методичного підходу розподіл вагових коефіцієнтів здійснюється на пропорційній основі, то і в розглянутому варіанті використовується зазначений підхід).

Таким чином, можна зазначити, що у 2010 році бюджетний потенціал м. Сум становив 19%, тобто місцеві органи самоврядування мали потенційні можливості залучити додаткові фінансові ресурси, які в абсолютному значенні становили б приблизно одну п'яту від отриманих джерел. Тобто існуюча система формування бюджету міста не повною мірою забезпечує акумуляцію існуючих на території адміністративної одиниці фінансових ресурсів і, відповідно, не дає можливість проводити повноцінні та масштабні системні реформи. У даний період часу особливо гострими в місті постають проблеми: недостатнього соціального забезпечення громадян, високого рівня безробіття, необхідності реформування житлово-комунального господарства, низького рівня капітального будівництва та низької розвиненості інфраструктурного забезпечення міста. Отже, збіль-

шення фінансової забезпеченості діяльності органів місцевої влади, за рахунок реалізації існуючого бюджетного потенціалу, надасть можливість повноцінного розв'язання зазначених проблем.

Висновки з нашого дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Існування значних резервів до збільшення дохідної частки бюджету м. Сум зумовлюють необхідність інтенсифікації діяльності всіх місцевих органів влади в напрямі реалізації концептуально нової бюджетної стратегії та стимулювання зацікавленості суб'єктів господарювання у сприянні її ефективної реалізації. Базою впровадження зазначених пріоритетів може виступити Бюджетний кодекс (з остатніми змінами в 2011 р.) і прийнятий у 2011 р. Податковий кодекс, які, поряд з ефективним адмініструванням, нададуть можливість місцевим органам самоврядування створити максимально відкриту та сприятливу соціально-економічному зростанню бюджетну політику в місті на основі використання його потенціалу. Реалізація прихованих бюджетних можливостей у м. Сумах створить засади не тільки для поступального виходу території зі соціальної та економічної кризи, а й забезпечить умови для переходу від дотаційної адміністративно-територіальної одиниці до самодостатнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ - К. : КНЕУ, 2003. - 408 с.
2. Воробьева В. Проблемы формирования бюджетного потенциала муниципалитетов в реализации финансовой политики региона / В. Воробьева // Управленческое консультирование. - 2002. - № 2.
3. Єрмошенко М. М. Засади формування бюджетної політики держави : монографія / М. М. Єрмошенко ; Нац. академія управління ; ред. М. М. Єрмошенко. - К. : НАУ 2003. - 284.
4. Зенченко С. В. Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. -2008. - № 1. - С. 186-198.
5. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Катерина Василівна Іоненко ; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». - К., 2007. - 20 с.
6. Клец Л. С. Бюджетный менеджмент : навч. посібник / Л. С. Клец ; Мін-во освіти і науки України. Донбаська держ. машинобудівна академія. - К. : ЦУЛ, 2007. - 640 с.
7. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: принципи та інструменти : монографія / І. Г. Лук'яненко. - К. : КМ Академія, 2004. - 542 с.
8. Лютий І. О. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України / І. О. Лютий, Л. М. Демиденко, Ю. Л. Субботович // Фінанси України. - 2006. - № 10. - С. 3-13.
9. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : монографія / Ю. В. Пасічник. - Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2005. - 642 с.
10. Пушак Я. Я. Бюджетний потенціал регіону та механізм його використання / Я. Я. Пушак, Г. І Пушак // Економічні науки. - 2010. - Вип. 7 (25). - Ч. 5. - (Серія «Облік і фінанси»).

Summary. In the article the definition of the budget potential is formalized and its quantitative characteristics are identified. Based on that, the promising directions of the budget policy of the territory are determined.

Keywords: fiscal capacity, local governments, fiscal policy, the city budget.